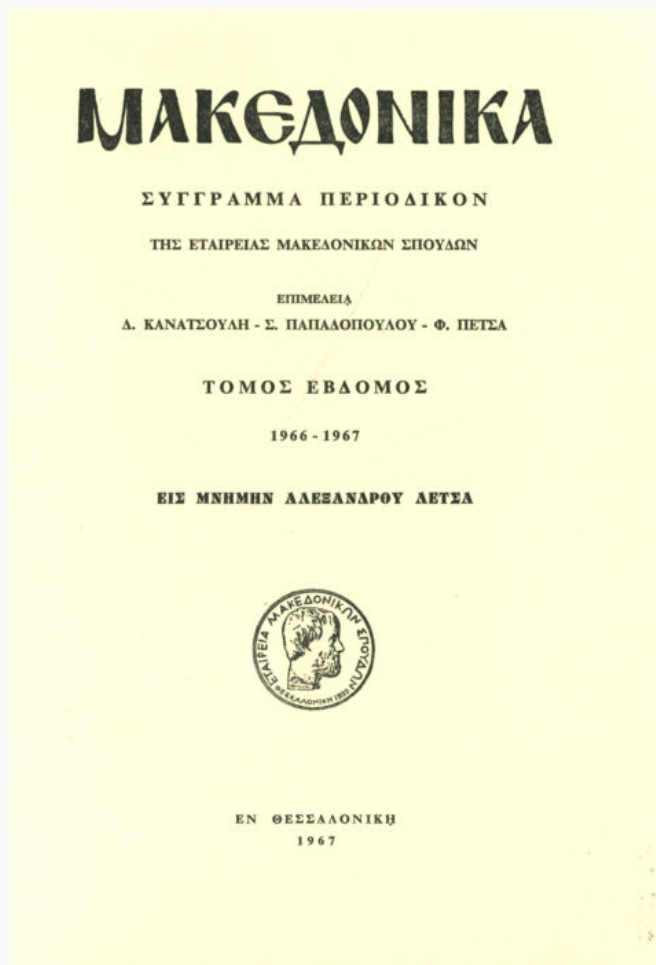

Μακεδονικά

Τόμ. 7 (1967)

Εις μνήμην Αλέξανδρου Λέτσα

Αλέξανδρος Νικολάου Λέτσα (1884-1965)

Κωνσταντίνος Αναστ. Βαβούσκος

doi: [10.12681/makedonika.969](https://doi.org/10.12681/makedonika.969)

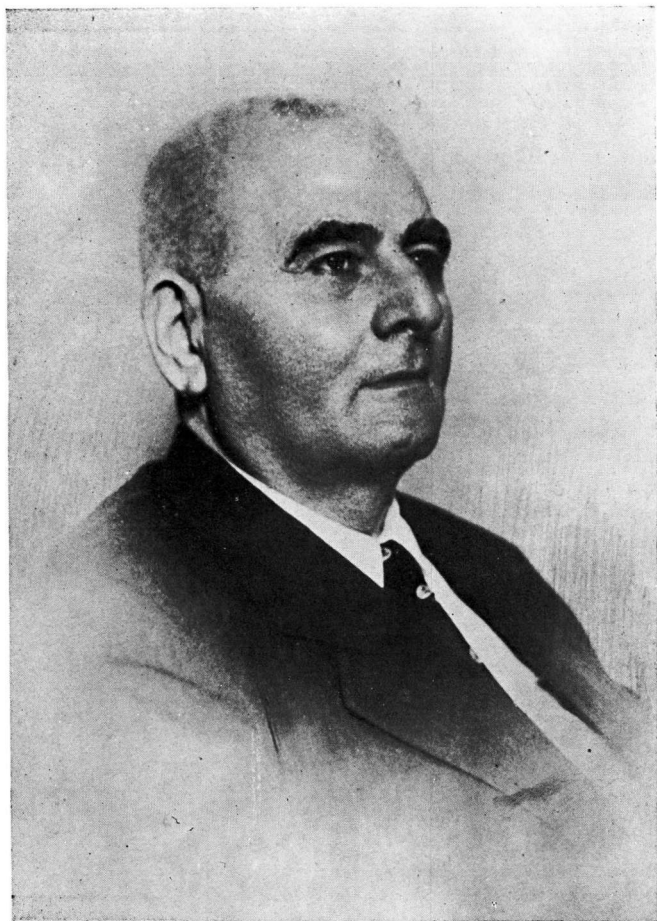
Copyright © 2015, Κωνσταντίνος Αναστ. Βαβούσκος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βαβούσκος Κ. Α. (1967). Αλέξανδρος Νικολάου Λέτσα (1884-1965). *Μακεδονικά*, 7, 1-16.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.969>

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ν. ΛΕΤΑΣ
(1884 - 1965)

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΛΕΤΣΑΣ (1884-1965)

Ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας ἐγεννήθη ἐκ γονέων Νικολάου καὶ Σουλτάνας τὴν 24ην Ὀκτωβρίου 1884 (τῆς ἡμερομηνίας ταύτης ὑπολογιζομένης κατὰ τὸ ἰσχύον τότε παλαιὸν ἡμερολόγιον) εἰς τὴν κωμόπολιν Βογατσικὸν τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας (τοῦ Βιλαετίου Μοναστηρίου, νῦν δὲ τοῦ νομοῦ Καστορίας).

Ὁ πατὴρ του Νικόλαος Δημητρίου Λέτσας ἐθεωρεῖτο ἀπὸ τοὺς προύχοντας τῆς κωμοπόλεως ταύτης, διωρίζετο δὲ ὑπὸ τῶν ἐκάστοτε Μητροπολιτῶν Καστορίας ἐφοροταμίας τῶν σχολείων αὐτῆς, λόγῳ τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς ὁποίας ἀπήλαυνεν παρ' αὐτῆς.

Ἡ μήτηρ του Σουλτάνα, θυγάτηρ Ἀθανασίου Ψύχα, συμφώνως πρὸς ὅσα ὁ ἴδιος ἔγραψεν, «ἦτο τελείως ἀγράμματος, διεκρίνετο ὅμως διὰ τὴν ὠραιότητα, τὴν καλωσύνην καὶ τὴν γενναιοφροσύνην τῆς. Ἦτο πρότυπον οἰκοκυρᾶς καὶ ἀπῆλαυε τοῦ γενικοῦ σεβασμοῦ».

Ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας δυσκόλως ἀπέκρυπτε τὸ γεγονὸς ὅτι ἠσθάνετο ὑπερήφανος διὰ τὸν πατέρα του ἀφ' ἐνὸς μὲν λόγῳ τῆς ἐργατικότητος τὴν ὁποίαν διὰ παντὸς τοῦ βίου του καὶ μέχρι τῆς τελευταίας του πνοῆς ἐθεώρει ὡς τὴν ὑψίστην τῶν ἀρετῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ τῆς εὐφυΐας, τὴν ὁποίαν ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας ὑπελήπτετο ὄλως ἰδιαιτέρως, δι' αὐτὸ δὲ καὶ βάσει αὐτῆς καθώριζε κατ' ἀρχὴν τὴν ἐκτίμησίν του πρὸς τὰ διάφορα πρόσωπα, τὰ ὁποῖα κατὰ καιροῦς ἐγνώριζεν ἢ μετὰ τῶν ὁποίων ἤρχετο εἰς διαφόρους συναλλαγὰς (τόσον προσωπικῆς, ὅσον καὶ συλλογικῆς φύσεως, καὶ τοῦ δραστηρίου χαρακτῆρος αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος ἤσκει πάντα τὰ γνωστὰ τότε ἐπαγγέλματα, καὶ αὐτὸ ἔτι τοῦ (τοπικοῦ) Τραπεζίτου.

Ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας ἔτυχεν ἐπιμελοῦς μορφώσεως. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν μαθημάτων τοῦ σχολείου στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως τῆς γενετήρας του, ἀπεστάλη εἰς τὰ ὄνομαστὰ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης γυμνάσια τοῦ γειτονικοῦ Τσοτυλίου καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ Μοναστηρίου. Τοῦτο ὠφέλιμο εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἦτο ὁ εὐφυέστερος καὶ ἐργατικώτερος ἀπὸ ὅλα τὰ ἀδελφία του, καὶ τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος δὲν ἀπέκρυπτε λέγων: «ἀπὸ ὅλα ὅμως τὰ ἀδελφία μου διεκρινόμην διὰ τὴν ἐργατικότητα, εὐφυΐαν καὶ διὰ τὴν ἐπίδοσιν εἰς τὰ γράμματα. Ἦμην ὁ πρῶτος μαθητῆς εἰς τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον καὶ δι' αὐτὸ ὁ πατέρας μου μὲ ἀγαποῦσε ἰδιαιτέρως, δὲν ἔπαυε δὲ νὰ λέγη:

ἔχω ἀπὸ τώρα κρυμμένες τὶς λίρες γιὰ νὰ στείλω τὸν Ἀλέξη μου εἰς τὴν Γερμανίαν διὰ νὰ σπουδάσῃ δικηγόρος». Μετέβη ἀκολούθως εἰς Λάριссαν, ὅπου ἐλειτούργει ἡ μοναδικὴ τότε ἐν Ἑλλάδι Γεωπονικὴ Σχολή, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπεφοίτησε γεωπόνος.

Ἡ γενετείρά του, τὸ Βογατσικόν, εὐρισκομένη πλησίον τοῦ μεγάλου καὶ ἱστορικοῦ κέντρου τοῦ Ἑλληνισμοῦ, οἶον ἦτο ἡ Καστορία, κατελέγετο μεταξύ τῶν ἀρχοντικῶν κομποπόλεων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας. Τὸ γεγονός τοῦτο, ὡς καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ κομόπολις αὕτη ἦτο ἐλληνοφώνος εἰς περιοχὴν, ἡ ὁποία, ὀλίγον βορειότερον, περιεῖχε χωρία ἀλλογλώσσων κατοίκων, ἦτοι χωρία σλαυόφωνα, βλαχόφωνα καὶ ἀλβανόφωνα, διεμόρφωσαν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Λέτσαν καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς ὑπερήφανον αἴσθημα καταγωγῆς, τὸ ὅποιον ἄλλωστε καὶ δὲν ἀπέκρυπτεν.

Ἐνθυμοῦμαι ὅτι, ὅτε κάποτε ἐγένετο εἰς τὸ γραφεῖον του εἰς τὴν Ἐταιρείαν Μακεδονικῶν Σπουδῶν συμπωματικὴ συζήτησις περὶ τοῦ γλωσσικοῦ χαρακτήρος τῆς περιοχῆς Καστορίας καὶ ἐτέθη ἐρώτημα περὶ τοῦ ἂν ὑπῆρχον ἀλλογλώσσοι εἰς Βογατσικόν, ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας ἀντέδρασε βιαίως λέγων: «Στὸ Βογατσικόν μόνον ἐλληνικὰ μιλοῦσαμε». Θὰ ἦτο ὅμως πραγματικὴ ἱεροσυλία νὰ καταλογίσῃ κανεὶς εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Λέτσαν ἀντιλήψεις περὶ ἐλληνοφόνων καὶ μὴ ἐλληνοφόνων Ἑλλήνων, ἢ, ὅπερ χεῖριστον, περὶ ἐλληνοφόνων καὶ μὴ ἐλληνοφόνων ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι οἱ μὴ ἐλληνοφῶνοι δὲν ἦσαν Ἑλληνες, ἀνεθνικὰς ἢ ἀνθελληνικὰς. Διότι οὗτος ἐγνώριζε καλῶς τὴν περιοχὴν τῆς γενετείρας του καὶ φυσικῶς τῷ λόγῳ ἐγνώριζε καλύτερον παντὸς ἄλλου ὅτι οἱ βλαχόφωνοι οὐχὶ μόνον ἦσαν Ἑλληνες τὸ γένος καὶ τὴν συνείδησιν, ἀλλὰ ἦσαν καὶ ἐκ τῶν πλέον διακεκριμένων Ἑλλήνων κατὰ τὴν δραστηριότητα αὐτῶν, ὡς δὲν ἐδίσταζε νὰ ἰσχυρίζεται εἰς πᾶσαν σχετικὴν περίστασιν. Ἐκεῖ πλησίον ἄλλωστε εὐρίσκετο ἡ ἀρχοντικὴ Κλεισοῦρα καὶ τὸ ἀρχοντικὸν Νυμφαῖον, ἀκροπόλις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀμφοτέραι. Ἐκ τῆς Κλεισοῦρας μάλιστα ἔλαβε σύζυγον τὴν ἐρίτιμον Κυρίαν Μαρίαν Λέτσα, τὸ γένος Κόκκου.

Ἐγνώριζεν ἐπίσης ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας ὅτι οἱ σλαυόφωνοι ὑπῆρξαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ μαχητικὴ πρωτοπορεία τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ὅτι ἐξ αὐτῶν προῆλθον οἱ καλύτεροι ὄπλαρχηγοὶ καὶ ἀγωνισταὶ ἐν γένει τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος. Ἄλλωστε πλησίον τῆς γενετείρας του ὑπῆρχον σλαυόφωνα χωρία, τῶν ὁποίων ἡ ἄσπογος ἐθνικὴ συμπεριφορά, ὡς καὶ αἱ συννεπιὰ ταύτης θυσίαι τῶν, εἶχον συγκινήσει τὸ πανελλήνιον.

Ἐγνώριζεν ἐπίσης ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας ὅτι, ἂν μεταξύ τῶν σλαυόφωνων ἐξεδηλώθησαν παλαιότερον ὠρισμένοι, λόγῳ τῆς ποικιλοτρόπως ἀσκηθείσης προπαγάνδας, ὡς ἐξαρχικοὶ καὶ προσεχώρησαν τοιουτοτρόπως εἰς τὸ βουλγαρικὸν σχῆμα, οἱ πλεῖστοι δὲ ἐξ αὐτῶν ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν μαχαίρας, οἱ ἀλβανόφωνοι ὑπῆρξαν αὐτῇ αὐτῇ ἡ προμαχοῦσα Ἑλλάς. Πρά-

γματι γειτονικὸν ἦτο τὸ Λέχοβον, τὸ ὁποῖον ὠρίσθη ὡς φρουραρχεῖον τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος τῆς περιοχῆς, ἡ Μπελκαμένη (νῦν Δροσοπηγή) καὶ τὸ Φλάμπουρον, χωρία τὰ ὁποῖα ὑπῆρξαν πέρα ὡς πέρα ἔθνικῶς ἀδιάβλητα.

Ἐν ὄψει τούτων ἡ ὑπερηφάνεια ὅτι κατήγετο ἀπὸ ἑλληνόφωνον κωμόπολιν δὲν εἶχεν ἄλλην ἔννοιαν ἢ ὅτι ἔτυχε παιδεύσεως καὶ ἀνατροφῆς ἀναμφισβητήτως ἑλληνικῆς εἰς περιβάλλον μὴ ὑποκείμενον εἰς ἔθνικὰς ἐκ μέρους τῶν βορείων γειτόνων μας ἀμφισβητήσεις. Ἄλλωστε τὸ Βογατσικὸν ἔδωσεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξαιρέτους οἰκογενείας. Ἄς σημειωθῆ ἑνταῦθα (μόνον διὰ τὸ πασίγνωστον αὐτῆς) ὅτι ἡ οἰκογένεια Δραγοῦμη, ἡ ὁποία ἔδωσεν εἰς τὸ ἔθνος πρωθυπουργόν, ὑπουργούς, διπλωμάτας κλπ. καὶ ἡ ὁποία ἠγωνίσθη καὶ ἀγωνίζεται πολλαπλῶς διὰ τὴν Μακεδониαν, κατήγετο ἀπὸ τὸ Βογατσικόν. Πάντα ταῦτα προσέθεσαν εἰς τὰς ἐκ τῶν γονέων του κληρονομηθείσας προσωπικὰς αὐτῶν ἀρετὰς καὶ τὴν ἀρετὴν τῆς φιλοπατρίας. Διότι ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας ὑπῆρξεν Ἑλληνα τὴν καταγωγὴν, τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν συνείδησιν καὶ ὡς πᾶς τοιοῦτος Ἑλληνα ὑπῆρξεν ἀγωνιστικὸς καὶ μαχητικὸς. Ὑπῆρξεν ὅμως εἰδικώτερον Μακεδὼν Ἑλληνα, δι' αὐτὸ δὲ καὶ ἠγάπησε τὴν Μακεδониαν ὄχι μόνον ὡς ἰδιαιτέραν του πατρίδα, ἀλλὰ καὶ ὡς κοινὴν τῶν Ἑλλήνων πατρίδα, ὡς δηλ. πρέπει νὰ ἀγαπᾷ αὐτὴν πᾶς Ἑλληνα. Διότι ἡ Μακεδονία εἶναι Ἑλλάς, ἡ κατ' ἐξοχὴν Ἑλλάς.

Ἠγάπησεν, ἔτι εἰδικώτερον, τὴν γενέτειράν του τὸ Βογατσικόν καὶ τὴν πρὸς αὐτὴν ἀγάπην του ἔδειξε δι' ὅλης του τῆς ζωῆς. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς, συνεπειᾶ τοῦ τελευταίου παγκοσμίου πολέμου, γερμανοϊταλικῆς κατοχῆς τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, ἐφρόντιζε νὰ ἀποστέλλῃ, δι' ὄλων τῶν μέσων, τὰ ὁποῖα αὐτὸς ἠδύνατο νὰ ἀνακαλύπτῃ εἰς τὴν ἀπαισίας μνήμης ἐκείνην ἐποχὴν, φορτία τροφίμων εἰς τὸ Βογατσικόν καὶ νὰ φροντίζῃ διὰ τὰς διαφόρους ἀνάγκας αὐτοῦ, παρ' ὅλον ὅτι, ὡς συχνὰ διηγείτο, χωρὶς ὅμως πικρίαν, μᾶλλον δὲ χαίρων κατὰ βάθος διὰ τὸν ὑπερήφανον καὶ ἀνεξάρτητον χαρακτήρα τῶν κατοίκων του, οὗτοι ἦσαν πάντοτε πολιτικῶς ἀντίπαλοί του.

Ὡς πρὸς τὴν ἀγάπην του πρὸς τὴν Μακεδониαν ἐν γένει, θὰ ἦτο κοινὸς τόπος νὰ γίνῃ τοῦλάχιστον σήμερον λόγος. Παρ' ὅλα ταῦτα, κυρίως δὲ διὰ τοὺς μέλλοντας, οἱ ὁποῖοι δὲν θὰ ἔχουν ἰδίαν καὶ συνεπῶς πλήρως σαφῆ ἀντίληψιν τῆς ἀγάπης ταύτης τοῦ Ἀλεξάνδρου Λέτσα διὰ τὴν Μακεδониαν, πρέπει εἶναι νὰ σημειωθῆ ὅτι ἠγωνίσθη δι' αὐτὴν καὶ ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ καὶ ἐν ἐχθρικῇ κατοχῇ καὶ ἐφρόντισε, ὅσον ἦτο δυνατόν εἰς αὐτόν, διὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἐπ' ἀνδρωσιν δι' αὐτοχθόνου ἐπιστημονικοῦ, καλλιτεχνικοῦ καὶ τεχνικοῦ προσωπικοῦ, ὡς καὶ διὰ τὴν προικοδοτησίαν τῆς μὲ μνημειακὰ συγκροτήματα, ἴσως ὅσον οὐδεὶς ἄλλος. Περί αὐτοῦ θὰ μαρτυρῆ αἰωνίως ἡ Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, εἰς τὴν ἴδρυ-

σιν και τὸν πλουτισμὸν τῆς ὁποίας διὰ τῶν λαμπρῶν κτηρίων, τὰ ὅποια τὴν στεγάζουν και τὴν κοσμοῦν και τὴν προβάλλουν εἰς τὸ Πανελλήνιον, ἀλλὰ και εἰς τὸν ἐν γένει χῶρον τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἡ συμβολὴ του ὑπῆρξεν ἀποφασιστικὴ. Ὅθεν, δικαίως τὸ Διοικητικὸν αὐτῆς Συμβούλιον ζῶντος μὲν αὐτοῦ τὸν ἀνεκῆρξε Μεγάλου εὐεργέτην, μετὰ τὸν θάνατόν του δὲ ἀπεφάσισε τὴν φιλοτέχνησιν τῆς προτομῆς του και τὴν τοποθέτησιν αὐτῆς εἰς περίοπτον θέσιν, ὥστε νὰ ἀποτελῇ αὐτὴ και ἐκδήλωσιν εὐγνωμοσύνης πρὸς αὐτὸν και λαμπρὸν παράδειγμα διὰ τοὺς ἐπιγενομένους. Περί αὐτοῦ ὁμως θὰ μαρτυροῦν, τουλάχιστον ὅσον θὰ ζοῦν, και οἱ ὑπότροφοι, τοὺς ὁποίους μὲ ἰδικὴν του πρωτοβουλίαν και ἔμπνευσιν και μὲ ἀποκλειστικῶς ἰδικὴν του προσπάθειαν ἀνευρέσεως τῶν σχετικῶν χρηματικῶν πόρων ἀπέστειλε, μὲ πλήρη κατὰ τὰ λοιπὰ συμπαράστασιν ὄλων τῶν μελῶν τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, ἡ Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν, ἀλλὰ και εἰς τὰ διάφορα ἰδρύματα τοῦ ἐσωτερικοῦ, διὰ νὰ ἐπανδρῶσιν τὴν Μακεδονίαν, τὴν ὁποίαν ὡς Μακεδόνες θὰ ἀξιοποιήσουν και θὰ προβάλλουν καλύτερον παντὸς ἄλλου. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι, ὅταν ὑπότροφος και ἐγώ, και δὴ ὡς πρῶτος τῶν ὑποτρόφων, ἀνεχώρουν διὰ Γαλλίαν τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1948, μοῦ εἶπεν εἰς τὰς Ἀθήνας ἀποχαιρετῶν με: «Θὰ σπουδάσης ὅσον μπορεῖς καλύτερον. Τὸ ψωμί σου δὲν θὰ τὸ στερηθῆς». Διὰ νὰ ἐκτιμηθῇ ἡ δὴλωσις αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι τὸ ταμεῖον τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν ἦτο τὴν ἐποχὴν ἐκείνην κενόν. Ὁ ἡδη πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας καθηγητῆς κ. Χαρ. Φραγκίστας, κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν πρὸς αὐτὸν ἀποχαιρετιστήριον ἐπίσκεψιν, μοῦ εἶπε λίαν χαρακτηριστικῶς: «Πήγαινε τώρα! Τὸ ταμεῖον δὲν ἔχει χρήματα. Ἀλλὰ μείνε ἡσυχος, ὁ Λέτσας εἶναι δαιμόνιος, θὰ σοῦ ἐξασφαλίσῃ τὰς σπουδὰς σου».

Ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας συνέδεσε μονίμως τὴν ζωὴν του, ἰδίᾳ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη αὐτῆς, μὲ τὴν Μακεδονίαν. Ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν ὁποίαν κατέστησε κέντρον τῶν πάσης φύσεως δραστηριοτήτων του, και παρέμεινε και ἀπέθανεν εἰς αὐτὴν, παρ' ὅλον ὅτι ἡ οἰκογένειά του, λόγῳ ἐπαγγελματικῆς δραστηριότητος τοῦ υἱοῦ του και λόγῳ γάμου τῶν θυγατέρων του διέρρευσεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς Ἀθήνας. Ἐπαγγελματικῶς ὑπῆρξε πολυσχιδέστατος. Κατ' ἀρχὴν εἰργάσθη ὡς γεωπόνος εἰς τὰ κτήματα τοῦ Καλλιφρονᾶ εἰς τὸ Χαρβάτι Ἀττικῆς. Ἐν συνεχείᾳ ἡσχολήθη μὲ τὴν δημοσιογραφίαν, διατελέσας και διευθυντῆς τῆς ἐφημερίδος «Νέα Ἑλλάς». Ἀκολουθῶς ἐγένετο ἐργολάβος, ἐν τέλει δὲ και μέχρι τοῦ θανάτου του ἔμπορος, ὑπὸ τὴν τελευταίαν δὲ ταύτην ἰδιότητα διετέλεσε πρόεδρος τοῦ ἐμπορικοῦ συλλόγου Θεσσαλονίκης ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν. Παραλλήλως πρὸς πάντα ταῦτα οὐδέποτε ἐγκατέλειπε τὴν ἰδιότητα τοῦ γεωπόνου, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν διετέλεσε πρόεδρος τοῦ γεωπονικοῦ συλλόγου Μακεδονίας - Θράκης ἀπὸ τοῦ 1954 μέχρι τοῦ θανάτου του. Εἰς τὴν ἐπαγγελματικὴν του

σταδιοδρομίαν ὑπῆρξε δραστηριότατος, ἐπετύγχανε δὲ πάντοτε εἰς τὰ κατὰ καιροὺς ἀσκηθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἐπαγγέλματα, εἰς τὴν ἐναλλαγὴν τῶν ὁποίων τὸν ὤθει τὸ ἀνήσυχον καὶ πάντοτε καινοτόμον πνεῦμα του, λόγῳ τῆς μεγάλης του ἐργατικότητος καὶ εὐφυΐας, ὡς καὶ τῆς κατὰ σαφῶς ἐπαγγελματικὸν τρόπον ἀντιμετωπίσεως τῶν πραγματικότητων τῆς ἐπαγγελματικῆς ζωῆς. Δι' αὐτὸ δὲν δύναται κανεὶς νὰ εἴπῃ ὅτι εἰς τὴν ἄσκησιν τῶν κατὰ καιροὺς ἐπαγγελμάτων ὑπῆρξεν αἰσθηματικὸς τύπος. Τὸ ἀντίθετον θὰ ἦτο περίεργον, παρ' ὅλον ὅτι ὠρισμένοι παρεξήγησαν τὸν κάπως ὦμον πραγματισμὸν αὐτοῦ. Διότι, οὔτε ἡ αἰσθηματικότης εἶναι ἐπαγγελματικὴ ἀρχή, ἐὰν ὡς τοιαύτη ἐννοεῖται ἡ ἀνοχὴ ζημιῶν, οὔτε ἡ σκληρότης ἀντιβαίνει εἰς τὰς ἐπαγγελματικὰς ἀρχάς, ἐὰν ὡς τοιαύτη νοηθῇ ἡ ἀκούραστος ἐπιμονὴ εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῆς ἐννοίας τῆς ἐπιχειρήσεως, ἤτοι εἰς τὴν ἐπίτευξιν κέρδους. Ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας διείδε καλῶς ὅτι οἱ καιροὶ μετεβλήθησαν καὶ ὅτι ἡ παλαιὰ ἀπλοϊκὴ διὰ τοὺς σημερινοὺς ἐπαγγελματίας ἀντίληψις ὅτι «ὁ λόγος μου εἶναι συμβόλαιον» ἀνῆκε πλέον εἰς τὸ παρελθόν. Οὐδεὶς ὅμως δύναται, καθ' ὅσον γνωρίζω, νὰ προσάψῃ εἰς αὐτὸν μὴ δεοντολογικὴν ἄσκησιν ἐπαγγέλματος ἢ κατάφωρον παράβασιν τῶν ὄρων τῆς ἔστω καὶ ἐντὸς τῶν συγχρόνων ἐπαγγελματικῶν πλαισίων ἀπαιτουμένης ἐντιμότητος εἰς τὰς συναλλαγάς. Ἄλλο βεβαίως τὸ θέμα ἂν δύναται κανεὶς νὰ ἔχῃ τὴν δύναμιν, ἀλλὰ καὶ χαρακτηριστὰ ἐπιτρέποντα ἀνάληψιν ἀγῶνος ὑπὸ τοιαύτας προϋποθέσεις πρὸς ἐπιτυχίαν εἰς τὴν ἐπαγγελματικὴν ζωὴν.

Ἡ ἐπαγγελματικὴ του ἐνασχόλησις δὲν τὸν ἠμπόδισε νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν πολιτικὴν, χωρὶς ὅμως νὰ λάβῃ ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν, ὑπὸ μορφήν οἰουδήποτε μικροῦ ἢ μεγάλου ἀξιώματος. Ἦδη, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐξέδιδε τὴν ἐφημερίδα «Νέα Ἑλλάς», ἐνετάχθη εἰς τὸ μέγαλον τότε κόμμα τῶν φιλελευθέρων καὶ δὴ παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου. Πνεῦμα ἀνήσυχον, ρηζικέλευθον καὶ διαρκῶς ἐπιζητοῦν νέους προσανατολισμούς, κοινωνικοὺς καὶ ἐκπολιτιστικοὺς, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἀκολουθήσῃ τὸ τότε ἐνσαρκῶνον πάντα ταῦτα κόμμα τῶν φιλελευθέρων καὶ τὸν μέγαλον ἀρχηγὸν του. Τὸ κόμμα τοῦτο ὑπῆρξε πάντοτε πιστῶς καταστάς σημαντικώτατον στέλεχος αὐτοῦ, οὐδέποτε δὲ τὸ ἐγκατέλειπε παρ' ὅλας τὰς περιπετείας, τὰς ὁποίας ὑπέστη τοῦτο καὶ αἱ ὁποῖαι πολλάκις τὸ διέλυσαν καὶ τὸ ἀνεσχημάτισαν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου συνέχισεν, παρὰ τὰς κατὰ καιροὺς διαρροὰς προσώπων, τὰς ὁποίας δὲν θὰ ἀνέμενε, νὰ παραμῆνῃ πιστὸς εἰς τοὺς ἐκάστοτε ἀρχηγούς αὐτοῦ, τελευταῖον δὲ εἰς τὸν Σοφοκλῆν Βενιζέλον μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Αὐτὸς ὁ ὁποῖος ἐνήλλασεν ἐπαγγέλματα καὶ μετεσχηματίζετο συνεχῶς εἰς τὴν ἰδιωτικὴν του ζωὴν, παρέμεινεν ἀκλόνητος εἰς τὰς τάξεις κόμματος, τὸ ὅποιον ἐν τούτοις καὶ αὐτὸ μετεσχηματίζετο συνεχῶς. Αὐτός, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἐναλλασσομένην ἐπαγγελματικὴν του

σταδιοδρομίαν ἐπεδείκνυε καταπληκτικόν, μέχρι παρεξηγήσεως πραγματισμόν, προσεκκολήθη εἰς κόμμα, τὸ ὁποῖον κατὰ τὰς περιστάσεις ἐφαίνετο ὡς ἀπλῆ ἀνάμνησις τοῦ παρελθόντος. Ὅσον πραγματιστής ἦτο εἰς τὴν ἰδιωτικὴν του ζωὴν, τόσον συναισθηματικὸς ὑπῆρξεν εἰς τὸν δημόσιον αὐτοῦ βίον. Ὁ συναισθηματισμὸς του ὁμως δὲν ὑπῆρξε ρωμαντικός. Ὑπῆρξεν, ἐὰν ἐπετρέπετο ἢ ἐκφρασις, πραγματιστικὸς συναισθηματισμὸς. Διότι ἀπέρρεεν ἀπὸ τὴν βαθεῖαν πίστιν ὅτι μόνον αἱ ἀρχαὶ τοῦ κόμματος αὐτοῦ ἦσαν ὀρθαί, ἢ δὲ πίστις του αὕτη δὲν ἐκλονίσθη οὔτε ὅταν τοῦτο ἐφαίνετο ὅτι εἶχε καταστήσει νὰ εἶναι ἀπλῶς σύνολον ἀρχῶν ἄνευ περιεχομένου πλέον. Ἡ ἐλευθερία τῶν συναλλαγῶν εἰς τὸν ἐπαγγελματικὸν τομέα, ἢ ἐλευθερία τῆς σκέψεως καὶ τῆς ἐκφράσεως εἰς τὸν πολιτικὸν τομέα, ἦσαν αἱ ἀρχαί, τὰς ὁποίας ἐπίστευεν εἰς τὸ κόμμα τῶν φιλελευθέρων καὶ τὰς ὁποίας ἤθελε νὰ καθιερώσῃ διὰ τοῦ κόμματος αὐτοῦ. Συναισθηματικῶς προσκεκολλημένος εἰς αὐτάς, τὰς ἐπραγματοποιεῖ καὶ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν του βίον. Θὰ ἦτο ἄλλωστε ἀδύνατον εἰς αὐτόν, τὸν κατ' ἐξοχὴν ρηξικέλευθον ἄνθρωπον, νὰ ζῆσῃ ὑπὸ καθεστῶς, τὸ ὁποῖον οὐχὶ μόνον δὲν ἐπραγματοποιεῖ, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀπεδέχεται τοῦλάχιστον τὰς ἀρχὰς ταύτας. Ἡ ἔμμονή εἰς τοιαύτας ἀρχὰς καὶ κατ' ἐπέκτασιν εἰς τὸ πάντοτε, κατ' αὐτόν, ἐνσαρκῶνον αὐτάς κόμμα τῶν φιλελευθέρων, θὰ τὸν ὀδηγήσῃ ὡς ὄμηρον τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1944, ὅτε ἐξετυλίσετο εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ ἀποκληθὲν Δεκεμβριανὸν δρᾶμα, εἰς τὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως τῆς Ἀρδαίας. Αὐτὸς ὁ προοδευτικὸς, μὲ τὴν μέχρι τότε γνωστὴν ἔννοιαν τοῦ ὄρου τούτου, αὐτὸς ὁ ὁποῖος ἀπετέλει τὴν «ἀριστεράν» τοῦ μέχρι τότε πολιτικοῦ καθεστῶτος, θὰ ὀδηγηθῆ ὡς «ἀντιδραστικὸς» εἰς στρατόπεδα συγκεντρώσεως ὀργανωθέντα ὑπὸ ἀριστερῶν νέου τύπου, καὶ θὰ ὑποστῆ ἐκεῖ ἀφαντάστους ταλαιπωρίας, ἀφοῦ μάλιστα εἶχεν ἤδη ἀπολέσει, συνεπεία ἀτυχήματος, τὸν ἕνα πόδα του. Ἡ ἐπαναστατικὴ αὕτη κρίσις, ἢ ὁποία παρ' ὀλίγον θὰ εἶχεν ὡς συνέπειαν τὸν καταποντισμὸν τοῦ παλαιοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος καὶ μετ' αὐτοῦ τῶν ἰδεῶν καὶ ἀρχῶν, διὰ τὰς ὁποίας ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν ἠγωνίζετο, ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμοὺς του κατὰ τρόπον ὥστε νὰ καταστή ἁμείλικτος πλέον πολέμιος τῶν ὀλοκληρωτικῶν ἀριστερῶν. Διότι, ἢ ἐν γένει ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου, ὡς πρὸς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις αὐτοῦ, ἰδίᾳ δὲ εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὸ ἐμπόριον, τοῦλάχιστον ὡς τὴν ἀντελαμβάνετο ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας, ἔπρεπε νὰ παραμείνῃ ἀπαραβίαστος, ἐὰν δὲν ἤθελε κανεὶς νὰ μὴν αὐταπατάται περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ ἔθνους μας. Αὐτὸς δέ, τύπος κατ' ἀρχὴν πραγματιστικὸς, οὐδόλως ἠπατάτο. Αἱ αὐταὶ ἀρχαὶ θὰ τὸν φέρουν ἀργότερον ἐπικριτὴν τῆς πολιτικῆς τῆς διευθυνομένης οἰκονομίας («τοῦ κράτους μακαλάη»), τὴν ὁποίαν θὰ ἐφαρμόσουν αὐταὶ αὐταὶ αἱ διάφοροι κυβερνήσεις τοῦ Κέντρου, εἰς τὰς ὁποίας μετεῖχεν, ὡς εἶχε διαμορφωθῆ τελικῶς, τὸ κόμμα τῶν φιλελευθέρων, χωρὶς ὁμως καὶ νὰ τὸν ἀπομακρύνουν πολιτικῶς ἀπὸ αὐτό. Αἱ αὐταὶ ἀρχαὶ

θά τὸν φέρουν ἔτι ἀργότερον, καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον ὀξύτατον, εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν κυβερνήσιν τοῦ κόμματος τῆς Ἐθνικῆς Ριζοσπαστικῆς Ἐνώσεως, παρ' ὅλον ὅτι τοῦτο συνεπληρώθη εἰς μέγαν βαθμόν, λόγῳ τῆς ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ Συναγερμοῦ τοῦ στρατάρχου Παπάγου ἀμέσου προελεύσεως αὐτοῦ, διὰ στελεχῶν καὶ τοῦ παλαιοῦ κόμματος τῶν φιλελευθέρων, κατὰ τρόπον ὥστε νὰ ἐμφανίζεται τοῦτο καὶ ὡς διάδοχον αὐτοῦ. Εἰς ἄνθρωπον πραγματιστὴν, ὡς ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας, δὲν θὰ διέφευγεν ἢ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ διαφύγῃ ἢ νέα αὐτῇ πραγματικότης. Δεδομένου δὲ ἀφ' ἐνός μὲν ὅτι ὁ δημιουργὸς αὐτῆς ἦτο Μακεδὼν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι τὰ ἐκ τοῦ κόμματος τῶν φιλελευθέρων προελθόντα στελέχη τῆς κατεῖχον καιρίας πολιτικῆς καὶ κυβερνητικῆς θέσεις, ἢ ἔλξις τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησεν ἢ νέα αὐτῇ κατάστασις ἐπ' αὐτοῦ καθίστατο καὶ ψυχολογικῶς ἀκόμη πιεστικῆ, διότι ἀνταπεκρίνεται αὐτῇ καὶ εἰς ὀρισμένας παγίας ἐπιδιώξεις του, ὡς ἦτο ἡ ἀξιοποίησις καὶ ἡ πρὸς ταύτην προώθησις γηγενῶν Μακεδόνων. Τὸ ὅτι ἠρνήθη νὰ προδώσῃ, ὡς ἔλεγε, τὸ ἀνύπαρκτον πλέον οὐσιαστικῶς κόμμα τῶν φιλελευθέρων καὶ μάλιστα παρὰ τὰς βαρεῖας ἐμμέσους συνεπειᾶς, τὰς ὁποίας θὰ εἶχεν ἢ ἄρνησίς του αὐτῇ διὰ τὸ μέγαν ἔργον τῆς ζωῆς του, ὡς τὸ ἀπεκάλει, τὴν Ἐταιρείαν Μακεδονικῶν Σπουδῶν, εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν καὶ μεταξὺ πολλῶν ἐκ τῶν σταθερωτέρων ἢ τῶν θεωρουμένων τοιλάχιστον ὡς τοιούτων ἐκ τῶν παλαιῶν φιλελευθέρων συνεζητοῦντο προσχήματα προσχωρήσεως εἰς τὴν νέαν πολιτικὴν κατάστασιν, δὲν δύναται ἢ, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν τελικῶς κριθῇ ὡς ὀρθῆ ἢ ὡς ἐσφαλμένη ἢ στάσις του αὐτῇ, νὰ καταλογισθῇ ὑπὲρ αὐτοῦ. Ὡς ἔλεγεν «εἰς τὰ νεῖατά μου δὲν ἔκανα τέτοια ἀτιμία, καὶ θὰ τὴν κάνω στὰ γεράματα!». Ἐμείνεν ἀπλῶς πιστὸς εἰς τὰς πεποιθήσεις του. Ἡ στάσις του αὐτῇ πρέπει νὰ ἐκτιμηθῇ καὶ ἄλλοθεν. Διὰ τὸ, ὡς ἔλεγε, μέγαν ἔργον τῆς ζωῆς του, ἦτοι διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, ὑπέστη πλείστας ταλαιπωρίας, ἀλλὰ καὶ θυσίας τῆς ἀξιοπρεπείας καὶ ὑπερηφανείας του. Πολλάκις ἔβλεπε νὰ τοῦ συμπεριφέρονται εἰς τὰ διάφορα Ὑπουργεῖα σκαιῶς, ἤκουε δὲ ὀρισμένους νὰ τοῦ λέγουν καθαρά: «Δὲν πέθανες ἀκόμη νὰ ἡσυχάσουμε». Αὐτός, ἀπτόητος, χάρις ἄλλωστε καὶ εἰς τὰς γνωριμίας, τὰς ὁποίας διέθετε, καὶ εἰς τὸ κύρος τοῦ ὁποίου ἀπῆλαυεν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μετὰ ἰταμότητος πολλὰκις ἐπιμονὴν του νὰ παραβιάξῃ θύρας ὑπουργικῆς ἢ θησαυροφυλακικῶν κρατικῶν, ἢ καὶ εἰς τὴν ἰκανότητα ἐλιγμῶν, τὴν ὁποίαν ὁμοίως εἶχεν ἀνεπτυγμένην, ὑπέμεινε καὶ αὐτά, ὡς ἐπετύγγανε καὶ ἐκεῖνα. Πράγματι, διήλθε στιγμὰς χαρᾶς ἐπιτυχάνων ὅ,τι ἠθελε, διήλθεν ὁμοῦ καὶ στιγμὰς πικρίας, ἀποκρούμενος ἄλλοτε εὐσχήμως, ἄλλοτε ἀπροσηματίστως. Ἦκουσεν ἐπαίνους, ἀλλ' ἐδέχθη καὶ ὕβρεις. Εὔρε κατανόησιν καὶ ἐνθάρρυνσιν, ἀλλ' ἐδοκίμασεν ἐπίσης καὶ ἀπογοήτευσιν. Διηγεῖτο

πάντα ταῦτα μετὰ βαθείας πικρίας, ἀλλὰ χωρὶς οὔτε πόρρωθεν νὰ ἐπι-
 ρεασθῆ «ἀπὸ κατὶ τέτοια». Ὁ σκοπὸς ἄλλωστε δὲν ἦτο ἰδιοτελὴς ἐν τῇ
 οἰκουμένη ἔννοια. Ὡς μοῦ ἔλεγεν εἰς στιγμὰς πικρίας: «ἐάν δὲν ἡμουν
 τόσο γερός, θὰ εἶχα σκάσει». Καὶ ὁμως προκειμένου περὶ τῶν πολιτικῶν
 ἀρχῶν του καὶ εἰς αὐτὸ ἀκόμη τὸ ζήτημα τοῦ ἔργου τῆς ζωῆς του δὲν ἐλύ-
 γισε. Θὰ πρέπει, ἂν ὄχι τίποτε ἄλλο, αὐτῆ του ἡ ἀκαμψία νὰ τοῦ ἀναγνωρι-
 σθῆ ὡς δεῖγμα ὑπάρξεως παρ' αὐτῷ προσωπικότητος.

Παραλλήλως πρὸς τὰς ἐπαγγελματικὰς καὶ πολιτικὰς του ἐνασχολή-
 σεις καὶ δραστηριότητος, ἔλαβε μέρος εἰς ὅλας τὰς μεγάλας ἐκπολιτιστικὰς
 κινήσεις τῆς Μακεδονίας. Πράγματι, ὑπῆρξεν οὐχὶ μόνον ἐκ τῶν ἰδρυτῶν
 τῆς Διεθνoῦς Ἐκθέσεως Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ καὶ ἀνεμίχθη ἐνεργῶς καὶ
 δραστηριῶς ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰ τῆς προόδου τῆς κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς
 λειτουργίας τῆς. Ἐκεῖνο ὁμως τὸ ὅποῖον θὰ ἀπερρόφα σχεδὸν ὅλην τὴν
 ἐξωεπαγγελματικὴν του δραστηριότητα, παραλλήλως πρὸς τὰς μετὰ τὰ ζη-
 τήματα τοῦ γεωπονηκοῦ κόσμου ἐνασχολήσεις του, καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ 1939
 μέχρι τοῦ 1965, ἔτους τοῦ θανάτου του, ἦτο ἐπὶ 26 ὅλα ἔτη, ἦτο ἡ Ἐταιρεία
 Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Ὡς θὰ τονίσῃ εἰς τὸν ἐπικείμενον δι' αὐτὸν λόγον
 ὁ τότε ἀντιπρόεδρος καὶ νῦν πρόεδρος τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπου-
 δῶν καθηγητῆς κ. Χαράλ. Φραγκίστας, «ἡ σύλληψις τῆς ἰδέας τῆς Ἐται-
 ρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν ὑπῆρξεν ἔργον του. Ἡ ἴδρυσις καὶ ἡ λειτουργ-
 γία αὐτῆς ὑπῆρξεν ἐπίσης κατὰ πρῶτον λόγον ἔργον ἰδικόν του... ὁ Ἀλέ-
 ξανδρος Λέτσας καθ' ὅλον τὸ ὑπερκοσιπενταετὲς διάστημα τῆς λειτουργ-
 γίας τῆς Ἐταιρείας ὑπῆρξεν ἡ ψυχὴ αὐτῆς, ἡ ζωοποιὸς δύναμις ἡ ἐκάστοτε
 τὰ ἀνακύπτοντα ἐμπόδια παρακάμπτουσα καὶ τὸ ἔργον τῆς Ἐταιρείας στα-
 θερῶς προάγουσα». Οἱ λόγοι οὗτοι ἀνδρὸς μετὰ τοῦ ὁποίου στενωθῶς συνειργά-
 σθη ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας καὶ ὁ ὁποῖος, ὡς ἐκ τοῦ λόγου τούτου, ἐγνώριζε
 καλύτερον παντὸς ἄλλου τὴν συμβολὴν αὐτοῦ εἰς τὸ μνημειῶδες αὐτὸ διὰ
 τὴν Βόρειον Ἑλλάδα ἔργον, θὰ ἀποτελοῦν ἐσαι τὸν καλύτερον, ἀλλὰ καὶ
 τὸν δίκαιον ἔπαινον δι' αὐτόν. Πράγματι, ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας εἶναι ἐκεῖ-
 νος, ὁ ὁποῖος συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐταιρείας ταύτης, με-
 τέδωκεν αὐτὴν εἰς διακεκριμένους ἄνδρας τῶν ἐπιστημῶν, γραμμάτων, τε-
 χνῶν καὶ τοῦ ἐμπορίου καὶ ἐπαγγέλματος ἀκόμη, καὶ εὔρε διὰ καταλλήλων
 ἐνεργειῶν καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐνταῦθα τοὺς πρῶτους χρηματικούς πό-
 ρους πρὸς λειτουργίαν αὐτῆς. Αὐτὸς διὰ καταλλήλων καὶ ἐντόνων ἐνεργειῶν,
 κατῴρθωσε κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς γερμανικῆς κατοχῆς νὰ ἐπιτύχῃ μετὰ
 τὴν συμπαράστασιν τοῦ τότε (Μακεδόνας) ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν
 Σωτ. Γκοτζαμάνη, ἐκ μέρους τῆς τότε Κυβερνήσεως, τὴν διὰ τοῦ ΝΔ 2099/
 1943 παραχώρησιν περιβλέπτου παρὰ τὸν Λευκὸν Πύργον οἰκοπέδου πρὸς
 ἀνέγερσιν τῶν ἤδη κτισθέντων κτηρίων. Ἄνευ τῆς ὅλως προσωπικῆς αὐ-

της επιτυχίας, θά ἦτο σφόδρα συζητήσιμον, ἂν ὄχι ἀπολύτως ἀδύνατον, νά σταθεροποιηθῆ ἡ Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, νά προοδεύσῃ ὡς προώδευσε σήμερον, καί συγχρόνως νά προβάλῃ τὴν Μακεδονίαν, ἀλλὰ καί τὴν Ἑλλάδα ὁλόκληρον διὰ τῶν διαφόρων τμημάτων της, τὰ ὁποῖα τοιουτοτρόπως εὔρον τὴν ἄνεσιν χώρου διὰ τὴν ἀναπτυχθῶν. Διότι ἐπὶ τοῦ ἀποκτηθέντος τούτου οἰκοπέδου ἀνηγέρθησαν ἐν συνεχείᾳ τὰ εἰς τὴν γόνιμον φαντασίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου Λέτσα συλληφθέντα ἤδη ἀπαραίτητα διὰ τὴν δρᾶσιν τῆς Ἑταιρείας ταύτης κτήρια. Πρὸς τοῦτο ὁμως ἀπητοῦντο μεγάλα ποσὰ χρημάτων, ἐπὶ τὴν ἐξεύρεσιν δὲ τούτων ἐπεδόθη ἔκτοτε ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσα. Πράγματι ἐπέτυχεν, ὡς πρὸς τὸ πρῶτον κτήριο, τὸ ὁποῖον στεγάζει ἤδη τὴν διοίκησιν τῆς Ἑταιρείας, τὴν βιβλιοθήκην, τὸ Ἴδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, τὰ Κρατικά Ἀρχεῖα Βορείου Ἑλλάδος, τὴν αἴθουσαν τελετῶν καί τὸ ἐντευκτήριον, κατόπιν ἀλλεπαλλήλων καί ἐντόνων, ἀλλὰ συγχρόνως ἐπιπόνων, παραστάσεων εἰς τοὺς ὑπουργοὺς τῆς διετίας 1948-1950, ὡς καί εἰς τὰ μέλη τῆς Διοικουσης Ἐπιτροπῆς τῶν Κρατικῶν Λαχείων, συμπαρασύρων εἰς συμπαραστάσιν πολλὰς ἄλλας προσωπικότητας τοῦ πολιτικοῦ κυρίως κόσμου, ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν ἐπιχορήγησιν ἐκ (παλαιῶν) δρχ. 2.350.000.000 καί τὴν ἐκ τῆς Ἐθνικῆς Κτηματικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος δανειοδότησιν μὲ 500.000.000 (παλαιὰς) δραχμάς, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν χορήγησιν πάσης φύσεως ἀτελειῶν σχετικῶν πρὸς τὴν χαρτοσήμανσιν τῶν πρὸς τὴν Ἑταιρείαν σχετιζομένων πάσης φύσεως ἐγγράφων, τὴν δωρεὰν μεταγραφὴν εἰς τὰ εἰς τὸ Ὑποθηκοφυλακεῖον τηρούμενα βιβλία μεταγραφῶν τοῦ ἀποκτηθέντος οἰκοπέδου, τὴν ἀπαλλαγὴν ἐκ τοῦ φόρου τῶν ἐνοικίων τῶν ἐπ' αὐτοῦ παραπηγμάτων, τὴν εἰσαγωγὴν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ τῶν ὑλικῶν, τὴν ἀγορὰν ὑλικῶν ἐκ τῶν ἐπιτοπίων βιομηχανιῶν, τὴν καταβολὴν δικαιομάτων κλπ. Κατόρθωμα ὄντως μέγα, τὸ ὁποῖον θά ἐπεσκίαζεν ἐντὸς ὀλίγου ἢ ἀνέγερσις τοῦ δευτέρου κτηρίου, τὸ ὁποῖον στεγάζει ἤδη τὸ Κρατικὸν Θέατρον (Βορείου Ἑλλάδος) καί μέλλει νά στεγάσῃ κινηματογράφον, Μακεδονικὴν πινακοθήκην, κλπ. Δυστυχῶς ὁ θάνατος δὲν ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νά ἴδῃ πλήρως ἀποπερατούμενον τὸ μεγαλειῶδες αὐτὸ κτήριο, μὲ τὸ ὁποῖον ἢ πρωτοβουλία του, ἢ ἀκάματος δραστηριότης του καί ἢ πλήρης μέχρι προσωπικῶν ταλαιπωριῶν καί ταπεινώσεων ἀφοσίωσις του εἰς αὐτὸ ἐκόσμησε τὴν Θεσσαλονίκην διὰ παντός. Τὸ κτήριο τοῦτο, τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν, ὡς καί τοῦ προηγουμένου, πρόεδρος τῆς κτηριακῆς Ἐπιτροπῆς, ἐπωμισθεὶς, ὡς συνέβη καί μὲ τὸ προηγούμενον, τὰς τεχνικὰς καί ἄλλας φροντίδας προωθήσεως καί ἀποπερατώσεως τῶν ἐργασιῶν του, ἐπιλογῆς ὑλικῶν, παραγγελίας αὐτῶν ἐναυθῆ ἢ εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν καί ἐποπτείας τεχνικοῦ προσωπικοῦ, διατηρῶν συγχρόνως κατ' οὐσίαν ὅλην τὴν (ἠθικὴν) εὐθύνην ἀνευρέσεως τῶν σχετικῶν πόρων, ἐκόστισε μέχρι στιγμῆς ἀρκετὰ ἑκατομῦρια δραχμῶν. Ἦδη τὰ κτήρια ταῦτα ὑψώνουν τὸ ἑλληνικόν των πα-

ράστημα εἰς τὸ κέντρον τῆς ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων ἑλληνικῆς Μακεδονίας, ἐργάται καὶ φρουροὶ συγχρόνως αὐτῆς, ἀκριβῶς ὅπως τὰ ἠθέλησεν ἡ ἀγάπη τοῦ Ἀλεξάνδρου Λέτσα πρὸς αὐτήν.

Ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσα δὲν ἐνδιεφέρθη μόνον διὰ τὰς κτηριακὰς ἐγκαταστάσεις καὶ τὴν ἐν γένει οἰκονομικὴν ἐξασφάλισιν τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Ἐνδιεφέρθη ἐξ ἴσου καλῶς δι' ὅλους τοὺς τομεῖς δράσεως αὐτῆς, παρ' ὅλον ὅτι τὰ κτήρια τὸν ἀπασχόλουν συνεχῶς, ἐφ' ὅσον ἐπίστευε, καὶ ὀρθῶς, ὅτι ἄνευ αὐτῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ σταθεροποιηθῇ τὸ ἔργον αὐτῆς. Τοιοῦτοτρόπως ἡσχολήθη μὲ τὸ ζήτημα τῶν ὑποτρόφων. Δέκα ἐννέα τὸ ὅλον νέοι ἔτυχον τῆς μεγάλης εὐεργεσίας νὰ τύχουν ὑποτροφίας, ἄλλοι μὲν μακρῶς, ἄλλοι δὲ συντομωτέρας διαρκείας, χάρις εἰς τοὺς πόρους, τοὺς ὁποίους αὐτὸς ἐγνώριζε νὰ ἐξευρίσκη. Ἐπειδὴ εἶμαι ὁ πρῶτος κατὰ σειράν τιμηθεὶς δι' ὑποτροφίας, εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν οὔτε κτήρια, οὔτε ἰδίους πόρους ἐπαρκεῖς πρὸς ἀντιμέτωπισιν τοιοῦτων δαπανῶν διέθετε, εἶμαι εἰς θέσιν καλύτερον παντὸς ἄλλου νὰ ἐκτιμῶσω τὴν ἀποφασιστικὴν αὐτοῦ συμβολὴν εἰς τὴν χρηματοδότησιν τοῦ μεγάλου, ἀλλ' ἀφανοῦς τούτου ἔργου, τὸ ὅποιον ἐλπίζω ὅτι θὰ συνεχίσῃ ἡ Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν καὶ εἰς τὸ μέλλον.

Ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσα ἐνδιεφέρθη ὁμοίως διὰ τὸ ἐκδοτικὸν ἔργον τῆς Ἑταιρείας, διὰ τὸν τομέα τῶν διαλέξεων αὐτῆς, διὰ τὰς τελετὰς αὐτῆς, διὰ τὴν διοργάνωσιν ἐθνικῶν ἐξορμήσεων, διὰ τὸν ἐμπλουτισμὸν ἐπαρχιακῶν βιβλιοθηκῶν, διὰ τὴν ἐπέκτασιν τῶν διαλέξεων εἰς τὴν ὑπαιθρον, διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν καὶ προαγωγὴν πλείστων ὄσων πνευματικῶν ἰδρυμάτων, τὰ ὅποια καὶ τελικῶς ἐστεγάσθησαν εἰς τὰ κτήρια τῆς Ἑταιρείας, ὡς εἶναι τὸ ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Μακεδονίας, τὸ Ἐθνικὸν Ἰδρυμα, τὸ Γραφεῖον Τύπου καὶ Μελετῶν, ὡς ἐπίσης καὶ διὰ τὴν συμμετοχὴν τῆς Ἑταιρείας εἰς διάφορα συνέδρια, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἰδιαίτερος ἀναφέρω τὸ Θ' Διεθνὲς Βυζαντινολογικόν, τὸ ὅποιον καὶ προσωπικῶς, ὡς ἐκαυχᾶτο πάντοτε, διὰ τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς καὶ προσωπικῆς βοηθείας τοῦ ἐξυπηρέτησε, τακτοποιήσας στεγαστικὰς καὶ οἰκονομικὰς ἀνάγκας αὐτοῦ.

Ἐκ τούτων πάντων συνάγεται ὅτι ὑπῆρξεν ἄδικος ἡ κατηγορία ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσα ἐνδιεφέρθη μόνον διὰ τὸν οἰκονομικὸν καὶ ἡμέλησε τὸν πνευματικὸν τομέα τῆς Ἑταιρείας, διὰ νὰ περιορισθῶμεν εἰς αὐτήν, διότι περὶ τῆς ἄλλης, ὅτι καὶ εἰς τὴν περὶ τὸν οἰκονομικὸν τομέα δραστηριότητα ἐκινήθη ἐξ ἰδιοτελείας μέχρι σημείου ὥστε εἰς αὐτήν νὰ ὀφείλεται ἡ ἐκ μέρους πολιτικῶν ἀνδρῶν σκαιά, ὡς λέγεται, μεταχείρισίς του, δὲν δύναται κἄν νὰ γίνῃ λόγος, διότι οὐδεμία ὑπεύθυνος καταγγελία ἐγένετο ποτέ, οὔτε ἔλεγχος τῶν οἰκονομικῶν τῆς Ἑταιρείας, ἐξ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι πολλὰκις ἔλαβον χάραν, ἀπέδειξε ποτὲ τοιοῦτὸν τι.

Εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς ἐνεργείας του εἶχε τὸ εὐτύχημα νὰ τυγχάνῃ κατὰ

κανόνα πλήρους ύποστηρίξεως ἀπὸ τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας, τὸ ὁποῖον ἐνέκρινεν, ἀλλὰ καὶ ἀνεγνώριζε τὴν δραστηριότητά του ταύτην. Βεβαίως τὰ πάντα ἐγένοντο δι' ἀποφάσεως τοῦ Συμβουλίου τούτου, τὸ ὁποῖον ἐνίστε ἀπεφάσιζεν ἄλλως, αὐτὸς ὅμως ἦτο ὁ ἐμψυχωτῆς καὶ ὁ μοχλὸς τοῦ ὅλου ἔργου τῆς Ἑταιρείας, ὡς δὲν ἀπέκρυπτον ἄλλοστε καὶ αὐτὰ ταῦτα τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου, οὐχὶ μόνον εἰς ἰδιωτικὰ συνομιλίας, ἀλλὰ καὶ δημοσίᾳ. Αὐτὸς οὗτος ὁ ἀείμνηστος σοφὸς καθηγητῆς καὶ πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας Στίλπων Κυριακίδης μοῦ εἶπε κάποτε: «μόνον ὁ Λέτσας μπορεῖ νὰ κἀνῆ τέτοια δουλειά. Οὔτε ἐγώ, οὔτε οἱ ἄλλοι μποροῦμε νὰ ἀνεβοκατεβαίνουμε σκάλες καὶ νὰ ζητοῦμε παράδες».

Ἡ ἐνασχόλησίς του μὲ τὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἤδη ἐξετέθησαν, οὐδόλως ἡμπόδισαν αὐτὸν νὰ ἀποβῆ καὶ συγγραφεὺς γόνιμος. Πράγματι, ἤρεσκετο εἰς τὴν πνευματικὴν ἐργασίαν, τὴν ὁποῖαν οὐδέποτε ἐγκατέλειπε οὐδὲ εἰς αὐτὰς τὰς ὥρας κατὰ τὰς ὁποίας ἠσχολεῖτο μὲ τόσα ἄλλα, φλέγοντα πολλὰκίς ζητήματα. Ὡς ἔλεγεν ἐναβρυνόμενος, «στὴν ζωὴν μου διάβασα πολὺ». Καρπὸς τῆς πνευματικῆς ἐργασίας του εἰς τὸν κύκλον τῆς ἐπιστήμης, τὴν ὁποῖαν ἰδιαίτερος ἠκολούθησεν, ἦτοι τῆς γεωπονικῆς, ὑπῆρξε τὸ τρίτομον μεγάλου σχήματος εἰκονογραφημένον καὶ πολυτελοῦς ἐκδόσεως ἔργον του «Ἡ μυθολογία τῆς Γεωργίας», τὸ ὁποῖον σὺν τοῖς ἄλλοις εἶναι ἀψευδὲς δεῖγμα τῆς τεραστίας ἐργατικότητος, ἐπιμονῆς καὶ ἀνησυχίας τοῦ ὀξυτάτου πνεύματός του. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι προῖον μακροχρονίων ἐρευνῶν, ἀποτελεῖ δὲ πολὺτιμον συλλογὴν μετὰ κριτικῶν παρατηρήσεων, ὄλων τῶν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μύθων, τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν γεωργίαν, καὶ ἐπὶ διεθνoῦς πεδίου ἀκόμη, τοὺς ὁποίους κατέστη δυνατόν νὰ ἀνεύρῃ τόσον εἰς παλαιότερας συλλογὰς καὶ παλαιότερα κείμενα, εἴτε συστηματικῶς εἴτε τυχαίως ἀναφερομένους, ὅσον καὶ εἰς διαφόρους προφορικὰς διηγήσεις παλαιωτέρων καὶ νεωτέρων. Ἔτερα ἔργα εἰς τὸν αὐτὸν κύκλον ἐπιδόσεώς του εἶναι ἡ «Σταυροφορία τοῦ Πρασίνου» καὶ ἡ «Προσφορὰ πρὸς τοὺς ἐκλιπόντας Γεωπόνους», τὰ ὁποῖα διακρίνονται διὰ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὴν ἑλληνικὴν γῆν καὶ τοὺς ἀσχολουμένους μὲ αὐτήν. Εἰς τὸν κύκλον τῶν γενικωτέρων γνώσεων ἀνήκει ἡ δίτομος μεγάλου σχήματος, πολυτελοῦς ἐκδόσεως, «Ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης», αἱ πραγματεῖαι του «Δημήτριος Βικέλας», «Ὁ γάμος ἐν Βογατσικῷ καὶ ἡ τεκνοποιῖα ἐν Βογατσικῷ», «Ἡ περιγραφή τῆς Ἀ' Διεθνoῦς ἐκθέσεως Θεσσαλονίκης», «Ὁ Κάσσανδρος καὶ ἡ Θεσσαλονίκη», ἡ εἰς τὰ «Γεωπονικά» δημοσιευθεῖσα μελέτη του «Τὰ δημιουργούμενα προβλήματα τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν σύνδεσίν της μὲ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Οἰκονομικὴν Κοινότητα», ὡς καὶ πλείσται ἄλλαι μελέται ἐκτυπωθεῖσαι ὑπὸ μορφήν διαλέξεως, ὡς εἶναι ἡ περὶ τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ, ἡ περὶ τῆς Μοσχολόεως, καὶ ἡ περὶ τοῦ Νεοτουρκικοῦ κομιτάτου καὶ τῆς δολοφονίας τοῦ Αἰμίλιανου Γρεβενῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν διεκδικοῦν βε-

βαίως ἅπασαι τὸν τίτλον τῆς ἐπιστημονικῆς πρωτοτυπίας, ὡς δὲν εἶναι ὁμοίως ἅπασαι προϊόντα πρωτογενοῦς ἐρεύνης, ἀλλ' ὅμως ἀναμφισβητήτως ἀποδεικνύουν τὴν μεγάλην του ἀγάπην «πρὸς τὰ γράμματα», τὴν ἐπιθυμίαν του πρὸς ἐκλαϊκευσιν αὐτῶν καὶ τὴν φιλοδοξίαν του ὅπως συμβάλῃ καὶ αὐτὸς εἶτε εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς γενομένης ἐρεύνης, εἶτε εἰς τὰς σχετικὰς ἐπιστημονικὰς συζητήσεις, εἶτε τέλος εἰς τὴν μετὰδοσιν αὐτῶν εἰς εὐρύτερους λαϊκοὺς κύκλους. Παροιμιώδης παρέμεινεν ἡ ἀγάπη του πρὸς τὰς διαλέξεις ἐπὶ παντὸς θέματος, ἡ ὁποία, προϊόντος τοῦ χρόνου, μετεβάλλετο εἰς πραγματικὸν πάθος. Ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου του καὶ ἐνῶ ἦσαν ἔκδηλα τὰ σημεῖα τῆς καταβολῆς τῶν δυνάμεων αὐτοῦ, ἐξεφώνησεν πανηγυρικὸν εἰς τὸν Σύλλογον Μοναστηριωτῶν διαρκέσαντα περίπου δύο ὥρας. Ἦτο ἄξιον θαυμασμοῦ μετὰ πόσης προθυμίας ἀνελάμβανε νὰ ὁμιλήσῃ ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἱστορικῶν ἐπετειῶν, τοπικῶν εορτῶν ἢ ἐπετειῶν, καὶ ἐπιστημονικῶν καὶ πολιτικῶν μνημοσύνων, ὡς ἐπίσης μετὰ πόσης προθυμίας ἔδιδεν ἰδίᾳ πρωτοβουλία διαλέξεις περὶ διαφόρων, ἀσχέτων δὲ μεταξὺ τῶν θεμάτων, τὰς ὁποίας παλαιότερον ἀνέπτυσσεν ἀνευ χρήσεως χειρογράφου. Ἀναφέρει σχετικῶς, πλὴν τῶν ἀναφερθεισῶν, καὶ τὴν περὶ ἰδρύσεως καὶ ἱστορικῆς ἐξελιξέως τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν περὶ τῆς πολιτικῆς τοῦ Δημοσθένους ἔναντι τῶν Μακεδόνων, τὴν περὶ τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τῆς ἐποχῆς του καὶ τὰ πολιτικὰ μνημόσυνα τοῦ Παύλου Μελά, τοῦ Στεφάνου Νούκα, καὶ τοῦ Κυρίου Μάτση. Καὶ εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς διαλέξεις δὲν ὑπῆρχε πάντοτε ἐπιστημονικὴ πρωτοτυπία, ἀλλ' εἰς αὐτὰς περιείχοντο καὶ ἀνεπτύσσοντο ἴδιαι πολλάκις ἐξηγήσεις περὶ γεγονότων, πραγμάτων καὶ καταστάσεων, αἱ ὁποῖαι προεκάλουν εἰς τὸ ἀκροατήριον ὠρισμένον ἐνδιαφέρον καὶ ἐνέβαλλον εἰς σκέψεις. Ἄλλωστε οὐδέποτε ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας, καθ' ὅσον γνωρίζω, διεξεδίκησεν αὐθεντίαν ἐπιστημονικότητος, ἀντιθέτως δέ, ὡς ἔλεγεν ἐνίοτε ἐπ' εὐκαιρίᾳ, «βεβαίως θὰ τὰ ἔπαιρνα ἀπὸ ἄλλους, ὅπως καὶ αὐτοὶ ἔπραξαν τὸ αὐτὸ μὲ τὴν σειράν τους». Εἰς πάντα ταῦτα πολὺ τὸν ἐβοήθει ἡ γλωσσικὴ του κατάρτισις εἰς τὰ ἑλληνικά. Ἐγραφε τὴν καθαρῆσαν μᾶλλον, εἰς τὴν ἀπλὴν τῆς ὅμως μορφήν, μὲ τεραστίαν ἀνεσιν χειρισμὸν αὐτῆς, κατὰ τρόπον δὲ ἄσφογον, τόσον ἀπὸ ἀπόψεως γραμματικῆς καὶ συντακτικῆς, ὅσον καὶ ἀπόψεως καλλιτεχνίας τοῦ ὕφους. Ἐκ τῶν ξένων γλωσσῶν ἠγνόει καλῶς τὴν γαλλικὴν.

Ἐπῆρξεν ἀνὴρ φιλόδοξος! Θὰ ἦτο ὑπερβολικὴ ἂν ὄχι ὑποκριτικὴ σεμνότης κρίσεως νὰ παρασιωπηθῇ ἡ ἰδιότης του αὕτη ἢ ἀντιθέτως νὰ ἐξαρθῇ ἡ ἀνυπαρξία αὐτῆς. Ἄλλωστε οὔτε αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας ἠρνεῖτο ὅτι ἦτο φιλόδοξος. Ἐφρόντιζε πάντοτε νὰ παρίσταται εἰς ὅλας τὰς τελετάς, νὰ ἀναλαμβάνῃ ὅλας εἰ δυνατόν τὰς ἀποστολάς καὶ τὴν πρωτοβουλίαν ρυθμίσεως ἢ ὀργανώσεως θεμάτων, τὰ ὁποῖα ἴσως ἄλλοι νὰ εἶχον ἤδη προσχεδιάσει. Καὶ ὅταν ἀκόμη, ὡς ἐκ τῆς φύσεως ὠρισμένης ὑποθέσεως,

ἄλλοι εἶχον τὸ προβάδισμα ἠύρισκε τρόπον νά τοποθετηθῆται εἰς τὴν πρώτην σειρὰν καὶ μάλιστα νά λαμβάνῃ μέρος καὶ εἰς τὰς σχετικὰς προσφωνήσεις. Ἐγνώριζεν ὅμως νὰ μὴν ὀμιλῆ περὶ τῆς φιλοδοξίας του. Ταύτην προέβαλλε διὰ τῆς συμπεριφορᾶς του μᾶλλον παρὰ διὰ τῶν λόγων.

Ἐπῆρξεν ἀνὴρ ἐργατικός! Θὰ ἦτο ἀδικία εἰς βάρος τῆς μνήμης του, ἂν δὲν ἐλέγετο ὅτι ὑπῆρξεν ἀνὴρ χαλκέντερος. Εἰργάζετο ἀπὸ ὄρθρου βαθέως ἕως βαθείας νυκτός. Μέχρι μὲν τῆς μεσημβρίας εἰς τὸ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Καθολικῶν ἐμπορικῶν γραφεῖον του, ὅταν δὲν ἐξήρχετο πρὸς διακανονισμὸν διαφόρων ὑποθέσεών του, ἀπὸ δὲ τῆς 3ης ἀπογευματικῆς ὥρας εἰς τὸ γραφεῖον του ἐντὸς τοῦ κτηρίου τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Εἰργάζετο συνεχῶς ἄνευ τῆς ἐλαχίστης διακοπῆς. Εἰργάζετο καὶ ὅταν ἀκόμη εἶχεν φιλοξενουμένους ἢ ἐπισκέπτας. Ὡμίλει μετ' αὐτῶν χωρὶς νὰ ἐγείρῃ τὴν κεφαλὴν του ἐκ τῶν ἐνώπιόν του χειρογράφων. Οὐδέποτε τὸν ἐνθουσιάζει ἀναπαυόμενον ἢ συζητῶντα χωρὶς νὰ ἐργάζεται. Διερχόμενός τις ἀργὰ τὴν νύκτα ἐξῶθεν τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν πάντοτε θὰ ἐβλεπε τὸ φῶς ἀνημμένον ἐπὶ τοῦ γραφείου του. Ἡ ἐργασία ἦτο ἡ τροφή του, αὐτὴ δὲ τὸν ἐκράτησεν ὑγιᾶ μέχρι τὸν θανάτου του.

Ἐπῆρξεν εἰς τὴν κρίσιν του ἀποφασιστικός, σαφῆς καὶ διαυγής. Συμπεριφερέτο ἐνίοτε ἀποτόμως, σπανίως σκαιῶς. Ἡ κρίσις του, ἀπόρροια πραγματισμοῦ πλουσίου εἰς ἐμπειρίαν, σπανίως ἠπατάτο. Ἡδύνατο ἀμέσως νὰ διαχωρίσῃ τὸ ἐπιτυχές ἀπὸ τὸ ἀτυχές καὶ ἔτεμνε τὰ διάφορα ζητήματα κατὰ τρόπον ἀπότομον. Οὐδέποτε ἐπέμενεν ἐπὶ ματαίων πραγμάτων, οὔτε διὰ λόγους λεπτότητος, οὔτε διὰ λόγους οἴκτου. Ἐγνώριζε νὰ λέγῃ τὸ «ναὶ» ὡς ἐγνώριζε νὰ λέγῃ τὸ «ὄχι». Ὅσους ἠγάπα (κυρίως διὰ τὴν εὐφυΐαν καὶ δραστηριότητά τους) τοὺς ἠγάπα πραγματικῶς καὶ τὴν ἀγάπην του αὐτὴν τὴν ἀπεδείκνυεν οὐχὶ διὰ λόγων φιλοφρονητικῶν, κενῶν ὅμως πολλάκις οὐσίας, ἀλλὰ δι' ἔργων. Δι' αὐτὸ ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας ἐνδιεφέρετο διὰ τινα, ὁ διὰ τοῦ ἐνδιαφέροντός του περιβληθεὶς καὶ τιμηθεὶς εἶχε κερδίσει τὴν δυνατότητα νὰ ἔχῃ εἰς τὴν διάθεσίν του ὅλας τὰς δυνατότητας, τὰς ὁποίας αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας διέθετε. Καί, ὡς εἶναι γνωστὸν, αἱ δυνατότηται αὐτοῦ δὲν ἦσαν μικραὶ οὔτε τυχαῖαι.

Ἦτο ἀνὴρ αἰσιδόξος! Ἡ αἰσιδοξία του ἦτο ἀπέραντος. Τίποτε εἰς τὸν κόσμον τοῦτον δὲν ἐθεώρει ἀκατόρθωτον. Εἰργάζετο εἰς βαθύ, διὰ τὰ συνήθη μέτρα κρίσεως τῶν ἀνθρώπων, γῆρας μὲ νεανικὸν σφρῖγος καὶ κατέστρωνε σχέδια μακρᾶς πνοῆς λίαν ἀσυνήθη δι' ἀνθρώπους τῆς ἡλικίας του. Ἐπελόγιζεν ὅτι, ὅταν θὰ ἀπεπερατοῦτο τὸ κτηριακὸν συγκρότημα τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, θὰ ἀνελάμβανε τὴν πρωτοβουλίαν ἰδρύσεως γεωπονικοῦ κτηριακοῦ συγκροτήματος διὰ τὴν στέγασιν γεωπονικοῦ μουσείου, ἰδρύματος ἐρευνῶν κλπ. Μεγαλεπήβολον σχέδιον, ὡς ὅλα τὰ σχέδια τοῦ Ἀλεξάνδρου Λέτσα. Δεδομένου ὅτι διὰ τὴν Ἐταιρείαν Μα-

κεδονικῶν Σπουδῶν εἰργάσθη 26 ὅλα ἔτη, χωρὶς νὰ δυνηθῆ τελικῶς νὰ ἴδῃ ἀποπερατούμενον τὸ κτηριακὸν συγκρότημα αὐτῆς, δύναται κανεὶς νὰ φαντασθῆ τι περιθώριον δράσεως, ἀπὸ ἀπόψεως ἡλικίας, ἔδιδεν εἰς τὸν ἑαυτὸν του.

Ἐχαίρετο ὅλως ἰδιαίτερος ὅταν τοῦ ἀνεγνώριζον τὸ ἔργον του. Ἦτο πανευτυχῆς ὅταν οἱ ὑπ' αὐτοῦ εὐεργετούμενοι τοῦ ἀνεγνώριζον τὴν εὐεργεσίαν. Ἐπεθύμει νὰ ἀκούῃ τὸ «εὐχαριστῶ», παρ' ὅλον ὅτι οὐδέποτε ἐξεφράζετο σχετικῶς. Καθ' ὅσον γνωρίζω, οὐδέποτε ἐζήτη ἀπὸ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ εὐεργετηθέντας προσωπικὸν ἀντάλλαγμα. Ὅταν δὲ ἐζήτη ἀπ' αὐτοὺς ἐξυπηρέτησιν πρὸς ὄφελος τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, διὰ τὴν ὁποίαν ἦτο πολὺ φυσικὸν νὰ ἐνδιαφέρονται πλέον κυρίως αὐτοί, ἐγνώριζε νὰ εἶναι δίκαιος εἰς τὰς ἀπαιτήσεις του, μέχρι σημείου ὥστε νὰ ἀπαλλάσῃ αὐτοὺς πάσης ἐνοχλήσεως, ὅταν διησθάνετο ὅτι θὰ ἦτο δυσχερὲς δι' αὐτοὺς νὰ προβοῦν εἰς τὴν αἰτουμένην ἐξυπηρέτησιν. Καὶ περὶ αὐτοῦ προβάλλω τὴν ἰδικήν μου μαρτυρίαν.

Ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας ἀπεβίωσε τὸ ἑσπέρας τοῦ Σαββάτου 20ῆς Μαρτίου 1965 εἰς τὴν οἰκίαν του εἰς Θεσσαλονικὴν ἐκ καρδιακῆς προσβολῆς δευτερογενεῶς μορφῆς. Ἦδη ἀπὸ ἡμερῶν ἦτο κλινῆρης συνεπεία παθήσεως τοῦ οὐροποιητικῆς συστήματος, οὐδεὶς ὅμως ἐφαντάζετο τοιαύτην ἐξέλιξιν πρὸς τὸ μοιραῖον. Δι' αὐτὸ ὁ θάνατός του ἠφνιδίασε τοὺς πάντας καὶ διὰ τὸν λόγον ὅτι ἔχαιρε πάντοτε σιδηρᾶς ὑγείας. Ἴσως ὅμως ἡ φύσις νὰ εἶχεν ἐπιτελέσει πλέον τὸ ἔναντι αὐτοῦ καθῆκον τῆς.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ θανάτου του κατεφάνη πλήρως τὸ μέγεθος τῆς ἀπωλείας του. Ἡ συγκίνησις τοῦ κοινῆς τῆς Θεσσαλονικῆς, ἀλλὰ καὶ τοῦ πολιτικῆς καὶ ἐμπορικῆς κόσμου τῆς Ἑλλάδος, ἐξεδηλώθη ἔντονος. Ὁ ἀσυνήθως μέγας ἀριθμὸς στεφάνων, οἱ ὅποιοι κατετέθησαν ἐπὶ τοῦ τάφου του ἀπέδειξε τὴν ἐκτίμησιν, τῆς ὁποίας ζῶν ἀπῆλαυε καὶ ὡς ἄνθρωπος καὶ ὡς ἐπαγγελματίας καὶ ὡς κοινωνικὸς παράγων.

Πλήρης ἡμερῶν ἐναπετέθη εἰς τοὺς κόλπους τῆς Μακεδονικῆς γῆς, ἡ ὁποία τὸν ἐγέννησε καὶ τὸν ἠνδρώσε καὶ τὴν ὁποίαν τόσον ἠγάπησεν. Οὐδεὶς δύναται νὰ ἀποφύγῃ τὴν κοινήν τύχην ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Ἡ διαφορὰ μόνον ἔγκειται εἰς τὸ γεγονός ὅτι, ἐνῶ ἄλλοι ἀπέρχονται ἐκ τοῦ κόσμου τούτου καὶ περιπίπτουν εὐθὺς εἰς τὴν λήθην τῶν ἐπιζώντων, αὐτὸς ἀπῆλθε μὲν, ἀλλὰ παρέμεινε συγχρόνως ζωντανὸς εἰς τὴν μνήμην ὅλων. Ἡ δὲ παρουσία του θὰ εἶναι διαρκῆς, διότι τὰ μεγαλοπρεπῆ κτήρια τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν καὶ αὐτὴ αὐτῆ ἡ Ἐταιρεία, ὡς σωματεῖον ἐθνικὸν καὶ ἐκπολιτιστικόν, θὰ βεβαιοῦν περὶ αὐτῆς διὰ παντός.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΝΑΣΤ. ΒΑΒΟΥΣΚΟΣ
Καθηγητῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονικῆς